

L'impacte de l'ús de fonts documentals primàries en l'anàlisi bibliomètrica en humanitats: el cas del folklore

En l'àmbit de la bibliometria, les fonts documentals primàries són materials de primera mà relatius a un fenomen que es sotmet a investigació. Pot tractar-se d'escrits literaris, publicitat, fotografies, pel·lícules, documents administratius amb valor històric, etc. Per la seva banda, les fonts documentals secundàries són els estudis que comenten o analitzen les fonts primàries.

En les àrees d'humanitats i de vegades en les ciències socials hi ha una presència significativa de fonts documentals primàries, cosa que no passa en les disciplines més experimentals on les fonts primàries, més que documentals, són els propis esdeveniments, fenòmens físics o els comportaments humans.

L'ús (consum) de documents, siguin fonts primàries o secundàries, es pot mesurar a partir de l'anàlisi de les citacions que conté la producció científica constituïda per articles, actes de congressos, monografies, informes i d'altres tipus de documents.

Mentre que les fonts primàries poden ser analitzades i reanalitzades amb finalitat d'estudi molt de temps després de la seva creació, la utilitat –i per tant l'ús– de les fonts secundàries com a documents científics està relacionada amb la seva antiguitat, de manera que amb el pas del temps van caient en desús, malgrat que la velocitat d'envelliment de la bibliografia depèn de la disciplina. Així, mentre que a les ciències experimentals i la tecnologia acostuma a ser ràpid, a les humanitats és força més lent. Tot i això, hi ha diferències importants entre diferents disciplines, de manera que els índexs d'obsolescència són de gran utilitat per a caracteritzar una disciplina.

Diversos estudis que han posat en evidència l'abundant presència de fonts primàries, fet que afecta els indicadors bibliomètrics estimats. Per exemple, Eugene Garfield (1980) va produir una llista dels 100 autors més citats en humanitats en el bienni 1977-1978 utilitzant l'*Arts and Humanities Citation Index*, una base de dades bibliogràfica que conté les citacions dels documents indexats. El resultat mostrava que molts d'aquests autors eren poetes, novel·listes i d'altres escriptors

literaris, fonts primàries, en la major part dels casos. Garfield va trobar que un 10 % dels autors eren anteriors al segle XV i un 60 % havien nascut amb anterioritat al segle XX. Cullars en va trobar un 48,7 % de fonts primàries en el seu estudi sobre monografies sobre literatures estrangeres escrites en anglès (Cullars 1988); un 48'8 % en monografies de literatura alemanya; i, un 61'16 % en literatura francesa (Cullars 1989); 54,8 % en el cas de la literatura italiana; i, 57,5 % de l'espanyola (Cullars 1990). En la mateixa línia, Gleaves va calcular que un 60 % de les referències en estudis sobre literatura americana eren a fonts primàries (Gleaves 1961), mentre que Wiberley obtenia un 65 % per a les humanitats en general (Wiberley 1979). Budd determinà un 39'8 % de primàries i lògicament el 60'2% de secundàries (Budd 1986: 195). Stern, un 47'4 % de primàries en els estudis d'autors, mentre que en els estudis de moviments literaris les xifres davallava sensiblement fins a 22'3 % (Stern 1983) mentre que Thompson obtenia un 41,3 % en literatura americana i anglesa (Thompson 2002). Sanz i col·laboradors observaven que un 30,2 % corresponien a manuscrits i documents d'arxiu, a més de detectar d'altres fonts primàries (Fernández Izquierdo et al. 2007).

Encara que en filosofia és impossible per a la major part de documents distingir entre fonts primàries i secundàries, sí resulta factible en la resta de disciplines d'humanitats (Cullars 1998). Però només alguns autors com Heisey, McCain, Thompson i Romanos de Tiratel diferencien completament les fonts a l'hora de calcular l'edat dels documents citats, tot i la seva importància. Heisey va treballar amb una mostra aleatòria d'articles de revista i de monografies que tractaven sobre els manuscrits del Mar Mort. El resultat que va obtenir és que l'edat mitjana dels documents és de 333 anys, aproximadament. Ara bé, quan es van excloure les fonts primàries, la xifra davallà fins a 22 anys (Heysey 1988). McCain va trobar un 46 % de fonts primàries i un 54 % de secundàries. D'entre aquestes últimes, el 33 % de les procedents d'articles d'història i un 45 % d'articles historiogràfics tenien 10 anys o menys (McCain 1987). Thomson va identificar un 41'3 % de fonts primàries i un 58'7 % de secundàries. Entre les citacions a secundàries, un 41'0 % tenien 10 anys o menys (Thompson 2002). Romanos de Tiratel, va calcular que el 36'5 % del total de citacions estudiades tenien 15 anys o menys, mentre que el nombre augmenta

al 50'4 % si només es consideren les fonts secundàries (Romanos de Tiratel 2000).

Per contra, Lowe, tot i que no ha distingit entre ambdós tipus de fonts en el seu estudi de les referències de la revista de *l'American Historical Association*, percebia l'any 1950 que només un 15 % del material tenia menys de 20 anys, i en canvi, l'any 1970 el percentatge era del 62%, el 1990 del 51% i el 2002 del 61%, tendència que s'explica per un major ús de publicacions periòdiques (Lowe 2003), tal i com Garfield (1982) havia apuntat 20 anys abans.

Stern (1983), Budd (1986), McCain (1987) i Thompson (2002) coincidien en la importància que tenen les fonts primàries en l'estudi de les humanitats i la seva inclusió modifica sensiblement l'estudi de l'obsolescència.

En el present estudi s'analitza l'impacte de l'ús de les fonts primàries en estudis bibliomètrics en l'àrea del folklore sobre indicadors d'obsolescència, en els tipus de documents utilitzats i la llengua.

Metodologia

L'estudi es basa en el buidat de referències de la revista electrònica sobre folklore *L'Upir* (ISSN 2014-2846, <http://www.cercle-v.org/upir.htm>) que es publica en català trimestralment des de l'any 2004. Les referències s'han extret *ad hoc* de cadascun dels articles i s'han incorporat a una base de dades relacional.

En cada cas s'ha revisat el context de la citació per tal de classificar-la com a font primària o secundària. Les referències utilitzades en un article adés com a fonts primàries, adés secundàries, s'han considerat secundàries. És el cas, per exemple, d'articles que inclouen material original o traduccions i alhora l'estudien; o bé, disposen d'aparell crític.

Resultats i discussió

En els 34 números analitzats de la revista *L'Upir* des de 2004 fins el 2012 s'han trobat 71 articles que contenien citacions. 13 (18,3%) només contenen referències a fonts primàries i 11 (15,5 %) a fonts secundàries. El nombre de referències per article, comptades de forma

conjunta, va des d'un mínim d'una fins a un màxim de 32. El màxim de fonts primàries en un article és de 26; i, el de secundàries, de 24.

El total de citacions recollides és de 666, de les quals 345 (51,8 %) són fonts primàries i 321 (48,2%) fonts secundàries.

La figura 1 mostra una visió parcial de la distribució cronològica del conjunt de documents citats. Mentre que la davallada en el darrer període analitzada és habitual, car les fonts més noves han tingut poc temps per a ser citades, les oscil·lacions i la manca d'un creixement més intens anterior al període màxim, no són habituals en disciplines experimentals i acadèmiques. S'observa la relativa importància de fonts amb dècades d'antiguitat amb alguns màxims relatius que es corresponen a períodes on es va publicar especialment material que segueix tenint valor com a fonts primàries. Tal és el cas dels escrits publicats a la revista *Ion Crenga* abans de la Primera Guerra Mundial, o els textos de Montague Summers en el període d'entreguerres.

La figura 2 mostra l'antiguitat de les fonts. Es pot observar que mentre en el cas de les més recents, l'aportació tant es deu a primàries com a secundàries, amb el pas del temps les primàries són les rellevants. De totes maneres, existeix una petita presència de fonts secundàries antigues que són citades i que no es poden menystenir. Aquesta és una característica rellevant de diverses disciplines d'humanitats tals com la literatura o la història.

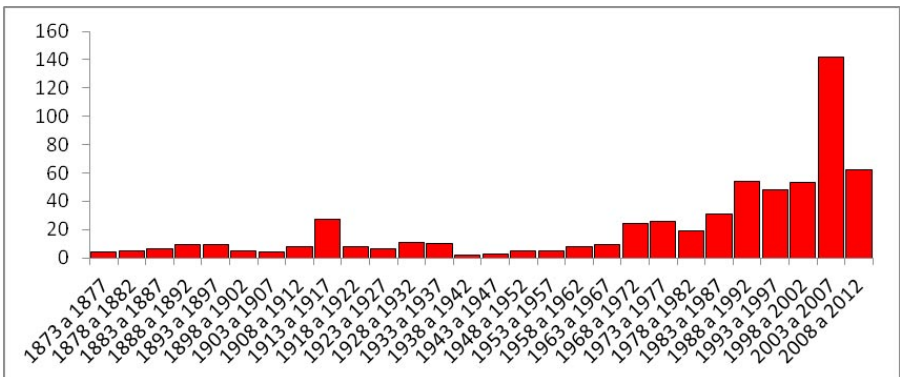

Figura 1. Distribució cronològica parcial dels documents citats segons la seva data de publicació

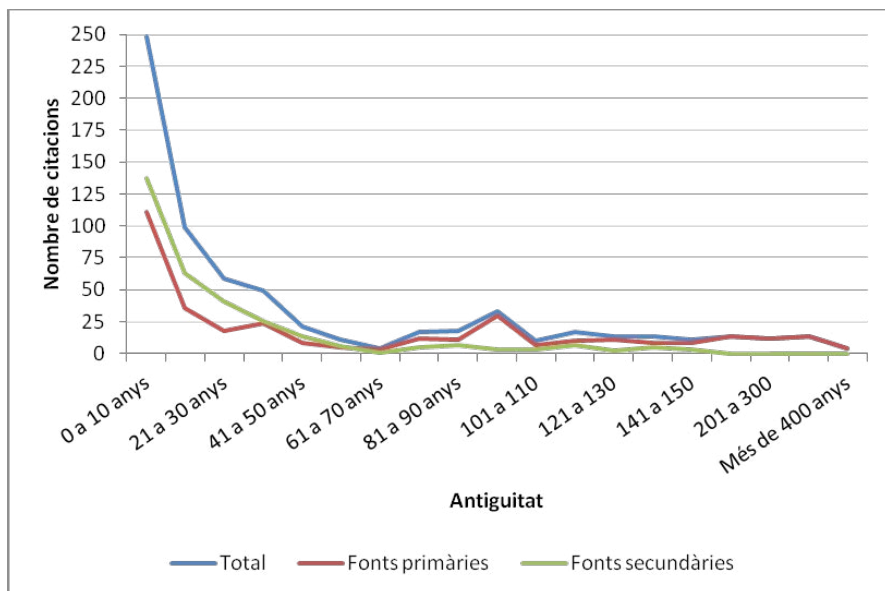

Figura 2. Obsolescència dels documents

El comportament de les fonts secundàries és tímidament exponencial, amb un ajustament R^2 del 0,7442.

La taula 1 ofereix diferents paràmetres estadístics sobre l'antiguitat de les referències recollides. Es pot observar la diferència dels valors d'obsolescència si es computen totes les fonts o només les secundàries. Per al conjunt total de referències la mediana de l'edat¹ és de 20 anys. En canvi si només en consideren les fonts secundàries el valor davalla fins a 14 anys. Aquest nivell d'obsolescència és baix, si el comparem amb els valors típics de les disciplines científiques com la genètica, la física o la informàtica que presenten una vida mitjana aparent d'entre 3 i 6 anys (Stinson; Lancaster 1987; Urbano 2000), però habitual en disciplines d'humanitats (taula 2). Per la seva banda, la mitjana és de 25,2 anys, gairebé la meitat del conjunt total. En canvi, l'índex de Price, que es correspon amb el percentatge de documents citats amb una antiguitat de cinc anys o menys no és veu gaire influenciat per utilitzar les fonts primàries atès que en conjunt és del 28,9% i, si només es consideren les secundàries, augmenta fins el

31,8 %, un valor relativament alt, però dins dels límits d'altres estudis en humanitats (Ardanuy; Urbano, Quintana, 2009). Aquest percentatge no es pot atribuir a una autocitació elevada de la publicació, perquè es situa en un modest 3'9%.

Paràmetres	Conjunt global de referències	Fonts primàries	Fonts secundàries
Nombre referències amb data	665	344	321
Nombre referències sense data	1	1	0
Mitjana antiguitat en anys	49,7	72,3	25,2
Moda antiguitat en anys	0	0	0
Mediana antiguitat en anys	20	34	14
Desviació antiguitat en anys	76,3	95,9	32,7
Màxim antiguitat en anys	643	643	150
Míim antiguitat en anys	0	0	0

Taula 1. Antiguitat de les referències

Font	Àrea d'Estudi	Mediana	Mitjana edat
Ardanuy et al. 2009	Literatura catalana	11	18,7
Urbano et al. 2005	Filologia espanyola (llibres)	12	17,7
Urbano et al. 2005	Filologia espanyola (revistes)	12	18,8
Thomson 2002	Literatura britànica i amareicana	13	-
Present estudi	Folklore	14	25,2
Urbano et al. 2004	Filologia catalana (llibres)	18	29,6
Fernández Izquierdo et al 2007	Història moderna	19	17,0
Jones; Chapman; Woods 1972	Història medieval	39	-
Jones; Chapman; Woods 1972	Història moderna	54	-
Jones; Chapman; Woods 1972	Història contemporània	71	-

Taula 2. Mitjana de vida aparent i aritmètica de les citacions en diversos estudis d'humanitats

Encara que l'obsolescència és on es posa més evidència la variació de resultats si es contempen les fonts primàries en l'anàlisi de citacions que tinguin per objectiu la comparació real amb disciplines on les fonts documentals primàries són negligibles pel seu volum d'ús, hi ha algunes altres variables que també es poden considerar. Un exemple és el de la llengua en la qual està redactada la font citada.

En el present estudi, si es considera el total de fonts citades (taula 3), hi ha un 18,6 % que corresponen a documents en llengües que no són les occidentals més habituals en el nostre context lingüístic actual com ara el serbocroata, el romanès, el búlgar o el llatí. De fet, aquest darrer cas és força paradigmàtic doncs un 2,1 % del total de citacions –no inclòs a la taula– són en documents en aquesta llengua, mentre que no n'hi ha cap a documents secundaris.

La llengua predominant és l'anglesa, que pren encara més força quan es consideren només les fonts secundàries. El català, com a llengua de la revista, també es converteix en la segona més important en el cas de considerar només aquestes fonts, encara que molt lluny de l'anglès. Aquesta característica també és pròpia de les humanitats on una part important de la producció científica es fa en llengües regionals de manera que també hi ha un considerable volum de citacions en aquesta llengua regional i d'altres geogràficament properes, molt especialment en els casos de les literatures europees o la història local i regional del Vell Continent (Ardanuy 2008).

Al fer notar que en el cas del folklore sobre vampirs, una part important de textos susceptibles d'estudi daten de l'època de l'imperi austrohongarès, d'aquí la importància de l'alemany. La presència també d'un nombre considerable d'autors espanyols, condueix a un ús importants de fonts primàries en aquesta llengua.

Un altre aspecte que es veu afectat de manera considerable per la inclusió de les citacions a fonts primàries és el tipus de documents citats. No tota la casuística analitzada procedeix del treball de camp dels investigadors, sinó que sovint cal recórrer a fonts periodístiques que han recollit determinats esdeveniments. En el present estudi, un 11,6% de les fonts són articles de diari, setmanari i d'altres documents de premsa escrita. En canvi, aquest percentatge decau fins un gairebé anecdòtic 1,6% quan només es contempen les secundàries. En canvi, els articles de revista passen de representar una mica més de

la cinquena part fins a una tercera part. Els altres tipus de documents no experimenten canvis importants (taula 4).

Llengua	Percentatge total	Percentatge fonts secundàries
Anglès	45,3%	50,5%
Espanyol	11,7%	7,5%
Francès	7,1%	8,4%
Català	6,9%	12,5%
Alemany	6,2%	5,3%
Italià	4,2%	5,3%
Altres llengües	18,6%	10,6%

Taula 3. Distribució percentual de la llengua dels documents citats

Tipus de document	Percentatge total	Percentatge fonts secundàries
Llibre i capítols de llibres	50,3%	48,9%
Articles revista	22,8%	32,7%
Premsa	11,6%	1,6%
Documents web	6,8%	8,4%
Actes congressos	1,1%	2,2%
Altres	7,5%	6,2%

Taula 4. Distribució percentual del tipus de documents citats

Conclusions

Tal i com ja havien mostrat estudis anteriors en àrees com la literatura i la història, en el folklore la presència de fonts primàries és molt considerable. En el present estudi representen la meitat del total.

L'antiguitat de les fonts primàries és força més elevada que la de les fonts secundàries. Com a conseqüència, els estudis d'obsolescència es veuen força afectats per la inclusió d'aquest tipus de material. Ara bé, hi ha també d'altres aspectes que es veuen notablement afectats per considerar les fonts primàries tals com són la distribució

de tipus de documents o la llengua. En el cas del folklore, els documents periodístics són una important font d'informació. Pel que fa a les llengües, són freqüents els textos en llengües diferents a les occidentals. En la revista *l'Upir*, pel tipus de folklore sobrenatural en el qual se centra –els vampirs i revinguts, hi ha textos en llengües eslaves, romanès, islandès, etc.

L'ús de fonts documentals primàries en anàlisis de citacions en humanitats només queda justificat si es volen analitzar específicament aquest tipus de fonts, però no si es pretén obtenir resultats comparables amb els d'altres disciplines en les quals no són rellevants.

Jordi Ardanuy

Notes

¹ Es calcula la mediana de l'edat de les citacions com el temps, expressat en un nombre enter d'anys, durant el qual s'ha publicat la meitat més recent de la bibliografia citada.

Referències

- Umut Al; Mustafa Sahiner; Tasar Tonta (2006). "Arts and Humanities Literature: bibliometric characteristics of contributions by Turkish authors". *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, vol. 57, núm. 8: 1011-1022.
- Jordi Ardanuy. *Anàlisi bibliomètrica de la producció científica en literatura catalana*, Universitat de Barcelona, Barcelona. Disponible en línia a: < <http://www.tdx.cat/handle/10803/767>>, consulta 1 de març de 2013.
- Jordi Ardanuy; Cristóbal Urbano; Lluís Quintana (2009) «A citation analysis of Catalan literary studies (1974–2003): Towards a bibliometrics of humanities studies in minority languages». *Scientometrics*, vol. 81, núm. 2: 347-366.
- John Budd (1986). "Characteristics of written scholarship in American literature: A citation study". *Library and Information Science Research*, núm. 8: 189-211.
- John Cullars (1988). "Characteristics of the Monographic Scholarship of Foreign Literary Studies by Native Speakers of English". *College and Research Libraries*, vol. 49, núm. 2: 157-170.
- John Cullars (1989). "Citation Characteristics of French and German Literary Monographs". *Library Quarterly*, vol 59, núm. 4: 305-325.
- John Cullars (1990). "Citation characteristics of Italian and Spanish literary monographs". *Library Quarterly*, vol. 60, núm. 4: 337-356.
- John Cullars (1998). "Citation characteristics of English language monographs in philosophy". *Library and Information Science Research*, vol. 20, núm. 1: 41-68.
- Eugene Garfield (1980). "Is information retrieval in the arts and humanities inherently different from that in science? The effect that ISI's citation index for the arts and humanities is expected to have on future scholarship". *Library Quarterly*, vol. 50, núm. 1: 40-57.

- F. Fernández Izquierdo; A. Román Román; M. C. Rubio Liniers; F. J. Moreno Diaz del Campo; C. Martín Moreno; J. C. García Zorita; M. L. Lascurain Sánchez; E. Preiddy García; E. Povedano; E. Sanz (2007). "Bibliometric study of early Modern History in Spain based on bibliographic references in national scientific journals and conference proceedings". A: Daniel Torres Salinas; Henk F. Moed (Eds.), *11 International Conference of the International Society for Scientometrics and Informetrics*. Madrid: CSIC, vol. 1: 266-271
- Eugene Garfield (1982). "Art and Humanities Journals differ from natural and social sciences journals but their similarities are surprising". A: *Arts and Humanities Citation Index*. New York: Institute for Scientific Information.
- Edwin S. Gleaves (1961). *Characteristics of the research materials used by scholars who write in journals in the field of American literature*. ACRL Microcard, 130. Rochester: University of Rochester Press.
- Terry M. Heisey (1988). "Paradigm agreement and literature obsolescence: A comparative study in the literature of the Dead Sea Scrolls". *Journal of Documentation*, vol. 44, núm. 4: 285-301.
- C. Jones; M. Chapman; P. C. Woods (1972). «The characteristics of the literature used by historians» *Journal of Librarianship*, núm. 4: 137-156.
- M. Sara Lowe (2003). "Reference analysis of the 'American Historical Review'". *Collection Building*, vol. 22, núm. 1: 13-20.
- Katherine W. McCain, (1987). "Citation patterns in the history of technology". *Library and Information Science Research*, núm. 9: 41-59.
- Susana Romanos de Tiratel (2000). "Conducta informativa de los investigadores argentinos en Humanidades y Ciencias Sociales". *Revista Española de Documentación Científica*, vol. 23, núm. 3: 267-285.
- Madeline Stern (1983). "Characteristics of the literature of literary scholarship". *College and Research Libraries*, 44: 199-209.
- E. R. Stinson; F. W. Lancaster (1987). «Synchronous versus diachronous methods in the measurement of obsolescence by citation studies». *Journal of Information Science*, vol. 13: 65-74.
- Jennifer W. Thompson (2002). "The Death of the Scholarly Monograph in the Humanities? Citation Patterns in Literary Scholarship". *Libri*, núm. 52: 121-136.
- C. Urbano (2000), *El análisis de citas en publicaciones de usuarios de bibliotecas universitarias: estudio de tesis doctorales en informática de la Universidad Politécnica de Cataluña, 1996-1998*, Universitat de Barcelona, Barcelona. Disponible en línea a: <<http://www.tdx.cat/handle/10803/2891>>, consulta 1 de març de 2013.
- C. Urbano; A. Borrego; J. M. Rodríguez-Gairín; J. Ardanuy; J. M. Brucart; A. Coscolluela; E. Guardiola; A. Pons; M. Somoza (2004). *La evaluación de revistas en procesos de evaluación de la investigación española en humanidades y ciencias sociales: desarrollo de un modelo y experimentación en el área de filología hispánica. Informe EA2004-00025 del Programa de Estudios y Análisis del MEC*. Ministerio de Educación i Ciencia, Madrid. Disponible a: <http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/33405/1/ea0025_evaluacion_revistas_procesos_evaluacion.pdf>, consulta 1 de març de 2013.
- C. Urbano; A. Borrego; J. M. Brucart.; A. Coscolluela; M. Somoza (2005). "Análisis bibliométrico de la bibliografía citada en estudios de filología española". *Revista Española de Documentación Científica*, vol. 28, núm. 4: 439-461.
- Stephen E. Wiberley (1979). "Sources for the Humanities". A: *New horizons for academic libraries* de Robert D. Stewart i Richard D. Johnson (Ed.). New York: Saur.